

Nebo na Zemlji

Novodobne skušnjave

Pojav "new age" ali t. i. nove dobe je že dolgo časa predmet živahnih razprav sociologov, filozofov in religiologov, ki skušajo pojasniti, kdaj, kako in zakaj se je gibanje pojavilo. Težko je namreč spregledati, da vedno znova, posebej pa v kriznih časih, vzplameteva "nova" vera, ki bo – tako se zdi – ustvarila sintezo najboljšega iz preteklosti in prenovila človeka, družbo in svet (Goljevšček 1992: 22).

"New age" je nekakšen duhovni trg, od koder posamezniki jemljejo tisto, kar se jim zdi v določenem trenutku primerno in znosno, ali pa se prepustijo karizmatičnosti vodij, moči nebesnih bitij, celo blagodejni vesoljni energiji, ki jih očiščuje, razsvetluje, svari in jih usmerja v obliki osebnih astroloških kart, horoskopov, vedeževanj itd. Pri tem pa ne gre za neko novo religijo (na kar nas bi lahko napeljala besedica "new"), temveč za določen nabor verovanj in praks, ki črpa, si sposoja in reinterpretira ideje dominantne religije, ponovno odkriva nekatere magične, mistične, metafizične in okultne ideje lastne tradicije (vse od antike, prek gnostičnih začetkov krščanstva, do srednjeveških krščanskih mistikov) in jih med seboj poljubno meša (Črnič 2003: 15-16). Iskanje in opredeljevanje vzporednic med "new ageom" in gnosticizmom predstavlja osrednji temelj pričujočega članka, a je kot tak, zgolj in samo to. Oba pojma, "new age" in gnosticizem, sta terminološko in filozofsko mnogo kompleksnejša, kot ju zmorem opisati v nadaljevanju, zato naj bralec tovrstno ohlapnost spregleda in se osredotoči predvsem na v oči bodečo podobnost njunih miselnih okvirov, ki pa ostaja kljub vsemu še vedno pomensko in kri-

tično odprta. Prav gotovo so me lastna zanimanja, predsodki in vrednote pripeljala do določene interpretacije, ki zna biti drugemu bralcu povsem tuja, zato v umiku, ki podarja novo bivanje, dopuščam vsakršno svobodo.

Gnosticizem, gnostiki, gnoza

Filozofski, verski in mistični nauki krščanskih gnostikov so se oblikovali v prvih treh stoletjih po Kristusu zunaj cerkvene ortodoksije in so bili do nedavnega znani pretežno iz del cerkvenih očetov, Ireneja, Hipolita, Justina, Tertulijana, Klementa, Origena in drugih branilcev prave vere, ki so v gnosticizmu videli krivoverstvo in odpadništvo.¹ V okviru njihovih ogorčenih kritik, še posebej Irenejevih, so se ohranili le posamezni fragmenti, citati iz gnostičnih rokopisov, v zvezi s katerimi so se najpogosteje omenjala imena Valentin, Bazilid, Marcion, Simon Čudodelnik, Ptolemej, Menander, Saturnil in še nekatera druga - toda gnostični nauki kot celovita duhovna izkustva so bili večidel zaviti v temo, izvirni rokopisi pa prišteti med izgubljene (Uršič 1994: 9).² Ko je bilo leta 1945 v bližini kraja Nag Hammadi v zgornjem Egiptu odkritih trinajst gnostičnih kodeksov z dvainpetdesetimi rokopisi v koptščini, se je znanstvena srenja srečala z originali, kjer se pojavi cela vrsta samooznačb, na primer pnevmatiki, izbrani, Setova rasa, rasa Popolnega človeka in podobno, ne pa tudi označba "gnostikos". Ta izraz so, kot že omenjeno, oblikovalci sodobnega konstrukta "gnosticizem" zaradi primanjkljaja originalnih virov črpali od zgodnjih krščanskih hereziologov (Zalta 2005: 77).³

Večina gnostičnih evangelijev, apokalips in traktatov je nastala v grško govorečem delu

Imperija v 2. stoletju, kar je razvidno tudi iz del cerkvenih očetov. Najmlajši izvirniki gnostičnih tekstov (v koptski verziji naslovljenih O izvoru sveta, Allogenes, Hipostaza arhontov, Tridelni traktat itd.) pa so verjetno nastali v 3. in 4. stoletju po Kristusu. Avtorji gnostičnih del so večinoma anonimni, natančneje, psevdonimni, saj je v besedilih avtorstvo pogosto pripisano samim apostolom, ki naj bi v teh apokrifih (skrivnih spisih) zapisali ezoterične Kristusove nauke, notranjo, duhovno resnico evangelija. V zbirki Nag Hammadi je moč najti tekste, ki so izrazito gnostični, a niso krščanski (Zostrian, Šemova parafraza), hermetične tekste (npr. Razprava o osmih in devetih nebesih), pa tudi izrazito krščanski tekst, ki pa ni gnostičen v ožjem pomenu (Silvanovo učenje) in nazadnje, kot zanimivost, v zbirki se nahaja celo odlomek iz Platonove Države (Uršič 1994: 9-16, 24-25).

Preden začnem z opisovanjem nekaterih temeljnih gnostičnih idej, bi bilo dobro, da bralcu najprej pojasnim pomen pojmov, kot so "gnoza", "gnosticizem" in "gnostiki". Kategorija "gnosis" ali "gnosticizem" naj bi bila zasnovana na samodefiniciji, ki naj bi jo (po mnenju hereziologov) izrekli že omenjeni zgodnji krščanski heretiki, kot sta na primer Valentin in Ptolemej s svojimi učenci, ki so sami sebe imenovali gnostiki ("gnostikoi") in se prizivali h "gnosis". Samooznačba "gnostikos" se v veliko primerih nanaša na kvaliteto in ne na ločinsko oziroma na socialno-tradicionalno identiteto. V tem primeru so gnostiki tisti, ki so "učeni", "izobraženi", "dojemljivi za znanje". Toda velja omeniti, da gnostična alegorija, namesto da bi prevzela vrednostni sistem tradicionalnega mita, s pomočjo nekakšne protestne in preračunljive eksegeze dokazuje globlje spoznanje z zamenjavo dobrega in zla, sublimnega in nizkotnega, blagoslovljenega in obsojenega. Ne trudi se najti soglasja, temveč z izbo-

rom "druge" strani, tradicionalno neslavne, želi šokirati. Gnosticizem nekateri označujejo še z definicijami, kot so "akutna sekularizacija", "helenizacija krščanstva", "parazitstvo na tujih tleh gostiteljske religije (grške, judovske, iranske, krščanske in islamske)" ali "sinkretični spoj izposojenih delov drugih religij" (Zalta 2005: 79-82).

Ko govorim o gnozi, mislim na vse tiste duhovne smeri in poti, tako krščanske kot nekrščanske (tj. budistične, islamske, judovske, daostične itd.), tako starodavne kot sodobne (npr. jungovska gnoza), ki na poti k "najvišji" resnici združujejo vedenje, videnje in (ob)čutenje - neločljivo od vere v odrešenje, kajti prav vera omogoča, da je gnoza odrešilno spoznanje. "Gnosis" zahteva duhovno skušnjo, notranje videnje in občutenje in se od razodete religije razlikuje po tem, da se ne zadovolji s pričevanjem, Svetim pismom in institucijo - Cerkvijo kot varuhinjo naukov in obredov očetov, apostolov in samega odrešenika -, temveč je njen cilj pobožanstvenje vsake duše v večni in s stališča tosvetnega časa neskončno ponavljajoči se božji drami. S tem je gnoza blizu mistiki, lahko bi rekli, da sta neločljivo prepleteni, kar gotovo velja za vzhodne duhovnosti (sufizem, jogo, vedanto itd.). Gnoza je izkušnja "luči", je notranji proces razsvetljenja (Uršič 1994: 21-23).

Izvor in vzroki za nastanek gnosticizma

Zibelka nekaterih najzgodnejših gnostičnih skupin naj bi bile skupine palestinske in sirijske ločine judovskega porekla. Pojav gnosticizma nekateri avtorji povezujejo z eksegetskim problemom prvih poglavij Geneze, s problemom, ki zadeva dva biblična mita glede izvora zla: greh Adama in Eve ter sestop "božjih sinov" iz nebes, da bi se združili s "človeškimi hčerami" (1 Mz 6,1-4). V judovski apokaliptični literaturi spekulacije

o slednjem mitu ponujajo rešitev problema zla v svetu s tem, da "božje sinove" istovetijo z upornimi angeli, ki si zaželiijo človeških žensk, se z njimi spojijo in ustvarijo mešano raso velikanov ter predstavijo človeštvu vse vrste zla (1 Enoch 6-10). V zgodnejši verziji te zgodbe naj bi bilo poslanstvo angelov pozitivno, in sicer da v svet prinesejo civilizacijo, vendar pa se je to iz nekega vzroka razvilo v popolnoma negativen pojav izvora zla v civilizaciji. Tudi zgodba o Raju dopušča možnost spekulacije o izvoru zla kot posledici nelegitimnega spolnega prepleta. V ju-

dovski rabinski literaturi se nahaja predstava, da je angel po imenu Samael, ki se enači s satanom, spolno občeval z Evo, iz tega odnosa pa se je rodil Kajn. Iz Kajna so satanovi potomci umazali raso, medtem ko je bil Set spočet kasneje, kot "drugo seme" Adama in Eve (1 Mz 4,25). Izvor tega "drugega semena" in zgodba o njegovem prenosu v zgodovino kot "gnostična rasa" naj bi predstavljala osrednje temo gnostičnega mita, ki izhaja iz obsesivne preokupacije s problemom zla, obsedenosti, ki – kot bomo še videli – leži v korenini gnostičnega zavra-

Špela Bevc: Nekoč je živel, Novigrad, 2007.

čanja materialnega sveta in njegovega stvarnika. Na vprašanje, zakaj so bili ti ljudje tako obremenjeni z vprašanjem zla, bi lahko odgovorili, da so morda pripadali okolju judovske apokaliptične literature in so globoko zakoreninjene frustracije v tem okolju pripeljale do radikalnih odgovorov. Druga razlaga pravi, da so bili gnostiki kot "judovski intelektualci" morda pretirano odtujeni od glavnega toka svoje lastne kulture, bili nezadovoljni s tradicionalnimi odgovori in so tako zavzeli določeno revolucionarno držo ter dodali nove interpretacije. Zapomnimo pa si lahko naslednji razlagi, in sicer: zgodovinsko razočaranje (v tistem času nad mesijanstvom), ki traja več let, je podlaga pesimizmu, iz katerega vznikne radikalni primer nesoglasja s starejšimi religioznimi tradicijami. Nenazadnje pa je lahko gnosticizem, kot produkt "mestnih intelektualcev", med katerimi so bili tudi Judje, povezani z judovsko modrostjo in apokaliptičnimi gibanji, katerih teme postanejo odločilne pri oblikovanju gnostične teologije (na primer: dualizem duša - telo; dualizem dveh obdobj; razvrednotenje časa, ki mu vlada hudič; pesimizem in skepticizem o dogajanju sveta itd.) posledica izgube njihove politične moči, kar je vplivalo na nastanek t. i. protestne eksegeze in uporniškega duha, ki se upre svetu, v katerem Bog nima več prave moči. Demiurg in njegovi lakaji so bili potemtakem mitični simboli demoralizirane politične moči Rima. Skepticizem, ki je nastal iz dvoma v božjo modrost, je pripravil pot "gnosis", pot, ki je vodila iz formalnega judovstva in se je končala kot njegovo protislovje (Zalta 2005: III-II7).

Značilnosti gnosticizma

Ena izmed gnostičnih značilnosti je antikozmičnost. Zakaj se številni miti pojmujejo kot antikozmični, ni težko ugotoviti, saj prav vsi, ki so običali pod to oznako, pri-

pisujejo stvarjenje kozmosa (sveta) nižjim entitetam in s tem oblikujejo nov nauk, ki ga lahko imenujemo demiurška doktrina (Zalta 2005: 84-85). Irenej in drugi cerkveni očetje so posebej ostro zavračali zgodnjekrščanski gnosticizem zaradi nauka, značilnega predvsem za valentinsko šolo, ki pravi, da sveta ni ustvaril Bog, temveč neko nižje božanstvo, to je demiurg. Tisti gnostiki, ki so ločevali Boga Očeta od Stvarnika sveta, so hoteli predvsem ločiti najvišjega, brezimnega, onostranskega nebeškega Očeta od tostranstva, od našega končnega in minljivega sveta, v katerem je toliko zla. Ti nauki učijo, da Bog ni niti stvarnik niti vladar niti krmar sveta, temveč zgolj Duh, povsem onstran naše "solzne doline", razodet po Jezusu Kristusu le kot obljuba, kot čista prihodnost ali - kot "prihodnost v sedanjosti". Tako kot stvarnik(i) naj bi bili tudi vladarji tega sveta (arhonti) nižja božanstva, tudi sama ustvarjena v padajoči nebeški kozmogoniji. V teh temnih različicah stvarjenja, kjer so na primer arhonti nosilci zla, lahko včasih nehoti prepoznamo rimske oblastnike, Vladarje Krivičnosti, ki pa nikoli ne bodo mogli premagati Korenine Resnice (Hipostaza arhontov).⁴ Skratka, v skrajnih negativnih variantah gnosticizma je stvarstvo hudičevo delo, svet pa kraljestvo zla, prava "demonična džungla", iz katere je človeku pokazal pot Jezus Kristus. V Tridelnem traktatu, enem izmed najdaljših tekstov knjižice Nag Hammadi, lahko v zasledimo idejo o "odrešenem Odrašeniku". Neznani avtor te razprave namreč pravi, da ne le ljudje, temveč tudi angeli potrebujejo odrešenje, še več - v določenem pomenu mora biti odrešen celo sam Odrašenik. Ta misel je blizu budizmu in drugim vzhodnim soteričnim naukom. Slednjega opredeljuje ideja, da se odrešenje zgodi le preko spoznanja oziroma razsvetljenja; razsvetljenja kot luč, pot, Dao, notranji psihični proces, v katerem razsvetljeni sam razsvetljuje. V spisu

Špela Bevc: *Senca*, Vipavski Križ, 2007.

Razprava o vstajenju lahko preberemo, da pa je tisti, ki je spoznal, že vstal. Vstajenja torej ni razumeti zgolj v prihodnjiku, temveč v (preteklem) sedanjiku. Gnostik "že dogodeno vstajenje" razume na mističen način, v drugačnem časovnem modusu. Misel, da je možno vstajenje časovno locirati v sedanjost, je nasprotna judovsko-krščanskemu pojmovanju časa, ki sledi premici in postavlja vstajenje tja v eshatološko prihodnost, na konec Tisočletja ali na konec Časa. Gnostična misel ohranja arhaično dožemanje časa na ta način, da se poganski mitični čas v gnozi preobrazi v mistični čas, v brezčasje, v katerem sovpadeta trenutek in večnost. To, kar je, se razodeva v sedanjosti, tukaj-in-zdaj, in se razodeva s tem, da se uzre v novi luči, "pre drugačeno"; vse je že tukaj-in-zdaj, tudi vstajenje, le spoznati je treba, tako kot takrat, ko se je očak Jakob zbudil iz spanja in rekel: "Resnično, Gospod je na tem kraju in jaz nisem

vedel" (1 Mz 28,16) (Tomažev evangelij, O Kraljestvu, Nevestina soba). Prav tako so pri gnostikih onstranska potovanja povsem samoumevna; tostranska pokrajina pogosto brez ostrega prehoda prehaja v onstransko, od mrtvih vstali Kristus poučuje učence o skrivnostih stvarstva, razpirajo se nebeške sfere, globine podzemlja itd. (Uršič 1994: 17-19, 21-24, 51-52, 60).

Pri omenjeni antikozmčnosti se moramo vprašati, kaj to (negativno) vrednotenje pri naša, na kakšen način zaznamuje življenje ljudi in njihovo vsakodnevno obnašanje. Ali naj antikozmčnost v družbenopolitičnem oziru razumemo kot odpadništvo od širše skupnosti, politični anarhizem, ki zavrača vsakršno oblast in se nagiba k brezbriznosti do politične dobrobiti in do prihodnosti družbe nasploh ter se kot nekakšen individualizem oziroma solipsizem (subjektivni idealizem) zavestno odvrta od etičnih vprašanj? Vseeno

pa se bomo vzdržali posploševanja, predvsem zaradi tega, ker je tudi znotraj gnostičnih spisov možno odkriti razlike v pojmovanju demiurgov, ki niso vsi zli (npr. spisa O stvarjenju sveta, Hipostaza arhontov) in to postanejo šele takrat, ko se pojavijo v bivanju; poleg tega pa tudi redki viri vsebujejo mite, pri katerih se dualistični antagonizem pojavi že na začetku. Za ortodoksijo je ena izmed spornejših stvari zagotovo subverzivno interpretiranje Biblije. Zanimivo je to, da je pri gnostikih prevladovala drugačna strategija razlage zla. Predstava, da sta Tema in Svetloba obstajali že od vsega začetka, stoji nasproti predstavi, da je svet ustvaril dobri Bog. Bog Stvarnik se lahko pojavi kot podlež ali celo nevednež, včasih niti nima stvarniških in vladarskih moči, Sin božji pa lahko postane njegov nasprotnik.⁵ Značajske poteze posameznih oseb, ki se ortodoksiji zdijo pozitivne, se prikažejo z druge plati; stvari, ki se normalno razumejo kot greh, na primer zaužitev jabolka spoznanja, lahko postanejo dejanja odrešitve in podobno (Zalta 2005: 86-87). Po kanonični varianti je drevo življenja bolj prepovedano od drevesa spoznanja, v gnostičnih spisih pa izraziteje nastopata obe drevesi, še posebej pa je zanimiva vloga kače – skušnjavca, ki uteleša Modrost in človeka nagovarja k spoznanju nesmrtnosti, k “pobožanstvenju”: spoznanje (“gnosis”) je prepovedano zgolj s strani ljubosumnih arhontov, medtem ko je v odnosu do tistega nebeškega, neizrekljivega in neznanega Boga spoznanje prav pot k Njemu. Kača je torej svetovalec, modrejši od vseh arhontov, ki Adama in Evo “razsvetli” v duhu, da sta zelo veliko razumela. Srditi arhonti so nato vse prekleli, od njih ni prišel noben blagoslov in oblasti so spoznale, da je pred njimi tisti, ki je resnično močan in lahko v njihovem veličastju vidi norost ter jim zavlada (O izvoru sveta) (Uršič 1994: 66-74).

Naslednja predpostavka, ki zaznamuje definicijo gnosticizma, je sovraštvo do telesa.

Telo je kot materija proizvod demiurga in je zaradi tega podvrženo gnitju in propadu. Razprave o gnostičnem odnosu do fizičnega telesa so poudarjale “radikalno odklanjanje telesa”. Ne poudarja se zgolj šibkost in minljivost telesa, temveč se govori o telesu kot o jami in ječi. Telesna ambivalenca izhaja iz dveh predpostavk: bistvo človeka ni fizično telo, toda po drugi strani pa je, kot navajajo mnoga besedila, prav človeško telo tisto, v katerem lahko najdemo vidno sled božanskega v materialnem svetu. “Prvi” oziroma “Popolni človek” ni samo fizično bitje, ampak tudi mentalna samopodoba resničnega Boga. Ustvarjeni človek ima torej dvojno podobnost – z Bogom in z arhonti, ki želijo ustvariti človeka, da bo njegova podoba postala njihova luč. Če se znova osredotočim na metaforo telesa kot ječe: le-ta je stoletja služila za opisovanje reinkarnacije kot kazni. Tako je tudi v Janezovem apokrifu, kjer oseba, ki ni dosegla spoznanja v enem življenju, umre, arhonti pa se polastijo njene duše, jo vklenejo v verige in pahnejo (nazaj) v ječo; zgodi se, da je telo tisto, ki zatre in ubije dušo (Jakobov apokrif). Vendar ne smemo pozabiti, da telo, kljub svoji snovnosti, ohranja božansko podobnost. Človeška oblika na poseben način odseva božansko (Zalta 2005: 94-102). To pa pomeni, da gnostik išče Boga v sebi, v brez(d)nu svoje duše in svobode ter ga spozna, Neznane, Neizrekljivega, Tujega, s pomočjo razsvetljene misli. Eden izmed osrednjih gnostičnih naukov je prepričanje, da mora tisti, ki želi Boga resnično spoznati, sam postati Bog. Takšno prepričanje verjetno izvira iz vzhodne duhovne tradicije: človekova odrešitev je notranje razsvetljenje, obuditev spomina na svoj pravi “jaz”, “sebstvo” (središče združenih nasprotij), rojstvo “božanske iskre” v človeku – deifikacija človeka, reinkarnacija svetega duha v vsakem človeškem življenju, pasijonu in vstajenju; nenehno ponavljajoče se “božje rojstvo” v

meni, tebi, njemu, njej. Pri gnostični deifikaciji srečamo načelo "spoznavanje enakega po enakem"; duša lahko spozna Boga, ker je sama božja (Uršič 1994: 49-50, 85-86).

Brezbrižnost do telesa naj bi gnostiki izražali na dva načina: prvi dopušča telesu, da ga ženejo naravni nagoni, drugi pa, ravno nasprotno, aktivno zatira telesne želje, saj vse telesne apetite pripisuje ostudnim arhontskim nakanam. Večina ohranjenih gnostičnih virov kaže na to, da so ljudje, ki so jih napisali, asketsko obnašanje namenili v prvi vrsti vzdržnosti pri spolnosti. Včasih so omenjeni tudi drugi asketski običaji, kot na primer vzdržnost do določene hrane ali vina. Hkrati pa lahko v gnostični literaturi najdemo tudi mnoge odlomke, ki kažejo na odobravanje spolnosti, nekateri izpostavljajo celo deviantne spolne prakse. Simonisti se po Ireneju menda niso menili za moralne nauke judovske Biblije, zato so počeli vse, kar se jim je zljubilo, saj so menili, da njihova odrešitev ni odvisna od njihovega početja, temveč od milosti božanskega Simona Maga (Zalta 2005: 102-106). Na tem mestu lahko navedem tekst z naslovom Nevestina soba, ki je bil pred odkritjem kodeksov Nag Hammadi znan predvsem iz Irenejeve kritike. Šest glavnih gnostičnih ritualov, namreč dve obliki krsta (duševni in duhovni), obhajilo, "birma" (ang. "confirmation"), obred "nevestine sobe" in poslednje maziljenje predstavlja popoln prototip zakramentov Katoliške cerkve. V tekstu Nevestina soba je Irenej prepoznal arhaični naravni kult, v katerem so se inicianti seksualno združili s svojim bogom (Uršič 1994: 37).

Naslednji portret slika gnostike kot deterministe, ki človeškega obstoja ne razumejo kot možnosti svobodne izbire, temveč kot že določeno identiteto in usodo. V zbirki Nag Hammadi valentinsko besedilo Tridelna razprava izpostavlja ločevanje na "duhovno raso", "duševno raso" in "snovno raso", kar naj bi se navezovalo na določeno, nespremi-

njajočo se, fiksirano naravo tipov. Čeprav lahko v apokrifih zasledimo tudi vrstice, ki spodbijajo predstavo o človekovi determiniranosti, moramo poudariti, da se gnostik izviije iz tega stanja zgolj s pomočjo lastnega prizadevanja, ki mu bo sledilo odrešenje. Prvi tip človeka bo odrešen s pomočjo duha življenja, drugi se mora za odrešitev močno boriti, tretji pa bo pod vplivom zlih sil ponovno inkarniran v drugem telesu, vse dokler ne sprejme odrešujočega spoznanja (Tridelna razprava) (Zalta 2005: 77-117).

Nova religijska gibanja – "new age"

V sodobnih zahodnih družbah smo pričali novim načinom izražanja religioznosti, ki so posledica sprememb v samih družbah. Višja izobrazbena stopnja prebivalstva, geografska in socialna mobilnost, nenehna izpostavljenost množičnim medijem vse bolj otežujejo ali onemogočajo kontrolo religijskih institucij nad uporabo religijskih simbolov. Religija naenkrat ni več nekaj samo po sebi umevnega, prav tako ni več definirana izključno s prevladujočo, tradicionalno religijo današnjega okolja. Pomemben argument za takšno razumevanje najdemo v razcvetu novih religijskih gibanj, ki po svoji vsebini in strukturi odražajo stanje zahodnih družb od začetka tisočletja. Religijsko dejavnost tako opredeljuje predvsem princip izbire, kar pomeni, da se vsak posameznik odloča za religijske izbire na temelju stroškov in koristi (Črnič 2001: 1004-1005).

Nova religijska gibanja se je nekdaj opredeljevalo s termini, kot so "sekte", "kult", "denominacija", "new age" ali "nova doba", nazadnje tudi s terminom "mistične skupine", za katere je značilen "radikalni religijski individualizem" posameznikov, ki doživljajo religijsko izkušnjo neodvisno od organiziranih in jasno strukturiranih religijskih organizacij. Namesto doktrine in čaščenja poudarjajo osebna, notranja doživetja. "Mi-

stične skupine” uspevajo v urbanih središčih in privlačijo predvsem izobražene pripadnike srednjega sloja. Danes se v družboslovnem preučevanju sodobnih religijskih skupin predvsem zaradi nekritične, nejasne in vrednostno obremenjene rabe omenjenih terminov uporablja termin “nova religijska gibanja”.⁶ Le-ta označuje pestro množico izjemno heterogenih gibanj, ki se med seboj razlikujejo po izvoru, organizacijski strukturi, doktrinah in praksah, velikosti, odnosih z okolico itd. Med nova religijska gibanja uvrščamo religijske skupine, ki so se pojavile v današnji obliki po drugi svetovni vojni in so religijske v tem smislu, da ponujajo religijski ali filozofski svetovni nazor, ali pa ponujajo način za dosego kakega višjega cilja (npr. duhovno razsvetljenje, samospoznanje).⁷ Termin tako uporabljamo za označevanje skupin, ki svojim članom nudijo dokončne odgovore na osnovna vprašanja (življenjski smisel, posameznikovo mesto v svetu). Kot že omenjeno, nova religijska gibanja v največji meri nastajajo z reinterpretacijo idej dominantnih religij, druge si ideje “sposojajo” pri azijskih religijah (predvsem indijskih). Za nova religijska gibanja je značilen predvsem nov verski sistem, ki je praviloma bolj jasen in manj dvoumen od etabliranih religijskih tradicij; delitev na “njih” in “nas”, ki temelji na dualističnem, “črno-belem” pogledu na svet, po katerem predstavlja gibanje dobro, božansko, resnično, preostali svet pa zlo, demonsko, satansko, iluzorično (Črnič 2003: 117-121, 130-132).

Če si dovolim med seboj primerjati termina “nova religijska gibanja” in “new age”, ugotovim, da je slednjega težko zamejiti, saj naj bi za novodobnike veljalo, da ne zmorejo kakšne posebne osrednje organizacije, dokončne pripadnosti določeni osebnosti, avtoriteti, sveti knjigi, mitologiji in se v teh točkah razlikujejo od pripadnikov novih religijskih gibanj, ki so lahko organizirani na hierarhi-

čen način. Toda tisti, ki so skozi prakso preučevali novodobnike bolj poglobljeno in celovito, so med terminoma identificirali mnoge in med seboj primerljive stične točke, na primer kolektivni značaj novodobništva (tj. grajenje mrež sociabilnosti, recipročnosti, vzpostavljanje “skupnosti”), zato v tem kontekstu uporabljam termina kot enakovredna.

Značilnosti “new agea”

Glavna značilnost “new agea” je iskanje in doseganje “avtentičnega jaza”, igra s “samoduhovnostjo”, ena najbolj razširjenih praks je “kanaliziranje” in eno najbolj razširjenih prepričanj vera v reinkarnacijo. Novodobniki radi poudarjajo, da je zanje najpomembnejše tisto, kar sami delajo in izkusijo, si pridobijo “intuitivni uvid”. Novodobniki so veliki privrženci ideje o reinkarnaciji, preseljevanju duš, kjer je ponovna utelesitev nekakšna nagrada za pravilno ravnanje v tem življenju, saj se mora duša “ves čas – ob reševanju problemov – učiti”. Novodobniki verjamejo, da so prepričanja in verovanja v srcu vseh religij, ne glede na to, kako različna se sicer zdijo, zato jih iščejo v kateri koli religijski tradiciji. Večina novodobnikov tudi verjame, da so ljudje v “prvinskem stanju” (tj. stanje vsakršnega blagostanja) v bistvu vse-mogočni bogovi, ki so sposobni že s samimi mislimi vplivati na svet okoli njih. Tedaj so ljudje v stiku z “višjo silo”, s “kolektivnim nezavednim”, s “kozmično energijo”, s “sebstvom”, z bogom itd. “Višja sila” deluje skozi njih v njihovo dobro; komunikacija med njimi in božanskim se lahko dogaja tukaj-in-zdaj (če ne nastopi kakšna blokada). Novodobnik se ves čas ukvarja sam s seboj, dela na sebi, tudi s pomočjo obiskovanja delavnic, predavanj, terapij, dogodkov (Potrata 2001: 1145-1146, 1147, 1148, 1150-1153). Pripadniki “new agea” se lahko poslužujejo tudi praks, ki jih ponavadi označujemo z imenom “bodywork” prakse. “Bodywork”, kot po-

membna sestavina novih religijskih gibanj, pomeni posameznikovo upravljanje s telesom. Oblikovanje, nadzorovanje in "presejanje" telesa (z adikcijo, deprivacijo, z vajami in terapijami) pripomore k posameznikovi duhovni rasti in razsvetljenju (Ferenc 2003: 51). To pomeni, da se posameznik s telesom poistoveti in mu, na primer post ne pomeni zgolj očiščevanje telesa strupenih snovi, temveč predvsem spreminjanje "stanja zavesti", "duha", ko v svojem postu postaja tako rekoč neodvisen od materialnih stvari.

Vzroki za nastanek "new agea"

Ključno vlogo pri nastajanju gibanja "new age" nekateri pripisujejo nezmožnosti judovsko-krščanske tradicije, da bi prikrbela odgovore na nekatera temeljna vprašanja postmoderne družbe (Debeljak 1994: 141). Nedavno pa sva s sodelavcem dorekla, da gre v prvi vrsti za močno spremenjen vrednostni sistem, ki se skoraj do popolnosti sklada z miselno naravnanoostjo novodobnikov. Spreobrnitev v "new age" pomeni kvalitativen premik v moralnem in kognitivnem smislu, spremenjeno držo do življenja. Posamezniki v religiji ne iščejo izkustva skupnosti, ampak individualno izkustvo, kar ima za posledico nastanek teženj po samorealizaciji, samouresničitvi in samoodrešitvi (Volarič 2001: 1039, 1045). Človek se v današnjem času ne ukvarja toliko z družbenimi vprašanji (npr. s stanjem sveta in človeka), kot z vprašanji, ki se nanašajo na njegovo lastno odrešenje (Juhant 1992: 27).

Družba, v kateri pravi in dolgotrajni mentalni in fizični napor ne pomeni več ničesar, z lahkoto ustvarja posameznike, nezmožne vsakršne globlje kritičnosti, hkrati pa fanatično, a kratkoročno očarane nad določenimi simbolnimi figurami. Hedonizem kot način življenja pomeni takojšno zadovoljitev želja, čustev in čutov. V vzdušju strpnosti in dopuščanja se novo meša s starim, znanost z mi-

stiko, razum z intuicijo, transendenca z imanenco, evropsko izročilo z izročilom drugih dežel, verstva različnih kultur in epoh – nekakšna megljenost z namenom: v pojme, ki niso jasno opredeljeni, lahko vsakdo investira, kar najbolj potrebuje in želi. Brezdušni, zmaterializirani svet je rodil veliko zanimanje za okultno, za tisto, kar je skrito, a vendarle ne toliko, da se ne bi dalo odkriti. Potrošna naravnanoost družbe vpliva na potrošniško strukturo tudi pri religijskih sistemih: posamezniki eksperimentirajo z različnimi tehnikami razširitve zavesti, kar pripelje do zasebnega sinkretizma, do mešanice različnih elementov, prirejene za osebne potrebe. Tako se človek odrešuje kar sam, z lastnimi močmi, odrešitev pa je v bistvu tehnični problem, kar pomeni, da je človek pristni novodobni subjekt, ki mu je razpoložljivo popolnoma vse (Goljevšček 1992: 7, 8, 21, 22). Odpor današnjega človeka do velikih organizacij in institucij kliče k osebni povezanosti z božanskim in s tem tudi k precejšnjemu zanimanju za mite, ki trosijo (otroško!) skrivnost in magičnost (Dolenc 1992: 62).

Skupne značilnosti gnosticizma in "new agea"

V heretičnih naukih, čutenjih in molitvah krščanskih gnostikov se nam razkriva slutnja svobode duha, nauka in vizije. Morda se jim ravno zaradi tega novodobnik ne more upreti. Gnostikovo iskanje duhovne izkušnje, notranjega videnja in občutenja je podobno novodobnikovemu zanimanju za osebno transformacijo, duhovno rast in stalno učenje. Religioznost se meša z izkustvom; Boga je moč izkusiti. Odrešenje se pri obeh dogaja v procesu spoznavanja samega sebe, v procesu ozaveščanja ali razsvetljevanja notranjega, višjega jaza, sebstva, božje iskre ali kar boga, pa tudi s pomočjo telesne (ne)discipline. Ko posameznik sebstvo doseže, spozna samega sebe in se prepozna kot večni in

božanski. Vendar je človek brez svobodne volje in je kot tak pod vplivom usode, ki ga je pahnila, inkarnirala v neko telo - ječo, iz katere se mora, če želi napredovati, rešiti - znova s pomočjo različnih tehnik. Med njimi velja izpostaviti tudi obrede destruktivnih magičnih moči, identifikacijo z zli simboli, miti in junaki, ki pripomore k samoosvobajanju posameznika. Vse to in še več pa se dogaja tukaj-in-zdaj, kar je povsem razumljivo: preobilje realnosti je zadušilo imaginarno, intuitivno in skrivnostno ter jih nadomestilo z izkušanjem, spoznavanjem in doumevanjem. Gnostični učitelj se, ko govori o odrešenju, vstajenju tukaj-in-zdaj, zelo približa neke vrste eksistencialističnemu ateizmu. Posmrtno življenje postane odveč, prav tako Sodba in Sodnik. O človekovem vstajenju in odrešenju se odloča vsak hip, sodba se nenehno dogaja. Notranje razsvetljenje ali vstajenje se kot psihično doživetje zgodi v trenutku zanosa, ek-

staze, transa ali pa tihe, s stališča tega sveta odsotne zazrtosti v brezčasje, v to, kar je (Uršič 1994: 9, 24-25).

Novodobne pasti

“New age” posameznika prepušča njegovi poti, ki je določena z nekaterimi zakoni in končno bo tako ali drugače sam dosegel odrešenje. Nevarnost takšne poti je njena ujetost v individualizem. Zaradi tega se izgubljata elementa socialne pomoči in skupnega obreda. Posameznik, ki živi sam zase in ne z Bogom v konkretnem občestvu, je ujet v hermetično zaprt sistem, ki ga vodi v radikalno osamljenost, nefiksiran narcisizem, stalno nezadovoljstvo s samim seboj (Juhant, Potočnik 1992: 36, 38, 88).

Bog je v “new ageu” lahko spoznan, odkrit, okušen. Na tej ravni se vera spreminja v nekakšno duhovno sladokustvo, kjer pa se izkuša predvsem samega sebe in zgolj človeš-

Špela Bevc: Odsev, Piran, 2007.

ko sveto (Dolenc, Potočnik 1992: 61, 87). Svet postaja odčaran simbolov in poln otipljivih in vidnih znakov, v katere je na ta način najlažje verjeti.

“Gnosis” pomeni spoznanje Boga v njegovi radikalni transcendenci. Arhonti so ustvarili človeka z namenom, da bi držali duha ujetega v njem. Življenje je ječa, kjer je duša zaprta v mesne obloge in medli v spanju. Da se zbudi in odreši, je potrebno spoznanje, spoznanje onkraj svetnega Boga in sebe, svojega božanskega izvora. Pri tem se uporabljajo zakramentalne in magične priprave ter skriti obrazi, ki pomagajo duši na poti prebijanja skozi sfere. Oborožena s tem spoznanjem, s to gnozo, se duša po smrti reši telesnih spon in se spoji z božjo substanco. Seveda pa je to proces, ki zahteva nekakšen asketizem ali pa nasprotno, absolutno svobodo, brez vsakršne odgovornosti; možnost dveh popolnoma nasprotnih vedenjskih izbir, kjer druga sloni na nihilizmu, ki je značilen tako za gnostično antikozmičnost kot tudi za postmoderno miselno naravnost (Rebula 1992: 42, 45-46). Toda Bog je presežno bitje in ostaja skriti Bog, ki ga posameznik sicer lahko zelo od blizu in občuteno sreča, a ga ne more zadržati, se ga dotakniti, ne ga popolnoma doumeti (Koncilija 2008: 14). V krščanstvu si Bog in človek stojita nasproti kot “jaz” in “ti”, vsak v svojem redu, sta “partnerja” v ljubezni, a brez pomešanja. Iz izkušnje ljubezni čutimo, da ljubezen nikoli ne prinaša zlitja, ampak vedno enost v različnosti (Turnšek 1992: 97). Če pa je odrešenje, vstajenje, bližina z Bogom odvisna zgolj od gnoze, so dobra dela odveč. Greh lahko postane pot k zveličanju (Rebula 1992: 47). Poroznost meje med dobrim in zlim vodi v nevarno relativizacijo. To pomeni, da ni več ničesar, kar ne bi bilo vprašljivo, in ničesar, o čemer se ne bi dalo nič reči. In pri spogledovanju s tuzdajšnjostjo se rado zgodi, da se globoka molitev, upanje, hrepenenje in ljubezen izrodijo v histerijo in tesnobo.

Gnostični način stvarjenja sveta s strani nižjih entitet, demiurgov, arhontov, vladavina zla je lahko dejansko predhodnik zanimanja za mračne in temne sile (Rebula 1992: 47). Kot v Rimu tudi danes ti pojavi kažejo na razmeroma visoko stopnjo pesimizma in v tem tudi na željo po uporabi proti določeni oblasti, avtoriteti, instituciji. Posameznik v sebi vendarle občuti, da ponujene vrednote – kljub temu da jih je že prevzel – niso prave, zato se jim v svoji nemoči skuša zoperstaviti z včasih nerazumljivim anarhizmom, skepticizmom in subjektivnim idealizmom. Vprašanje, kakšna bo duhovna prihodnost človeštva, je močno povezano s samim načinom soočenja in zapolnjevanja praznine postmodernega človeka, ki se čedalje bolj odpira in golta vse, kar lahko z neba potegne.

Literatura:

- Črnič, Aleš. 2001. Teorija in praksa definiranja religije. V: *Teorija in praksa*, let. 38,6. Ljubljana: FDV.
- Črnič, Aleš. 2003. Odnos sodobnih družb do NRG. V: *Teorija in praksa*, let. 40,1. Ljubljana: FDV.
- Debeljak, Aleš. 1994. *Temno nebo Amerike*. Celovec: Wieser.
- Dolenc, Bogdan. 1992. Kristjan pred ponudbo sekt. V: *Zbornik predavanj s teološkega tečaja o aktualnih temah za študente in izobražence (V somraku duhovnih avantur)*. Ljubljana: Zbirka Teologija za laike.
- Ferenc, Marjeta. 2003. *“Bodywork” kot sestavina nove dobe* (diplomsko delo). Ljubljana: FDV.
- Goljevšček, Alenka. 1992. Bo okultno res zamenjalo religijo? V: *Zbornik predavanj s teološkega tečaja o aktualnih temah za študente in izobražence (V somraku duhovnih avantur)*. Ljubljana: Zbirka Teologija za laike.
- Juhant, Janez. 1992. Duh Vzhoda in krščanstvo. V: *Zbornik predavanj s teološkega tečaja o aktualnih temah za študente in izobražence (V somraku duhovnih avantur)*. Ljubljana: Zbirka Teologija za laike.
- Koncilija, Rudi. 2008. Zmaga: ponižna in veličastna. V: *Družina*, let. 57, št. 12, Ljubljana.
- Potočnik, Vinko. 1992. Razprodaja svetega? V: *Zbornik predavanj s teološkega tečaja o aktualnih temah za študente in izobražence (V somraku duhovnih avantur)*. Ljubljana: Zbirka Teologija za laike.

- Potrata, Barbara. 2001. Verske ideje, verske prakse: Slovenski novodobniki in njihove prakse. V: *Teorija in praksa*, let. 38,6. Ljubljana: FDV.
- Rebula, Alojz. 1992. Skušnjava gnosticizma. V: *Zbornik predavanj s teološkega tečaja o aktualnih temah za študente in izobražence (V somraku duhovnih avantur)*. Ljubljana: Zbirka Teologija za laike.
- Turnšek, Marjan. 1992. Pot v popolnost. V: *Zbornik predavanj s teološkega tečaja o aktualnih temah za študente in izobražence (V somraku duhovnih avantur)*. Ljubljana: Zbirka Teologija za laike.
- Uršič, Marko. 1994. *Gnostični eseji*. Ljubljana: Nova revija.
- Volarič, Ariana. 2001. Znanstveni pogledi na spreobrnitev v alternativne religije. V: *Teorija in praksa*, let. 38,6. Ljubljana: FDV
- Zalta, Anja. 2005. *Svetloba na Zahodu*. Maribor: Litera.
1. Ta dva pojma najpogostejše označujemo tudi z izrazom "herezija". Beseda izhaja iz grške besede "hairesis" in v sebi skriva široko paletu pomenov, vključno z "izbiro", "možnostjo", "določenim delovanjem" in "razpravo". "Hairesis" se je prav tako nanašala na katero koli skupino ali posameznike s popolnoma izdelano doktrinalno identiteto, na primer na filozofsko šolo ali versko ločino. Krščanski predstavi pojmu herezija je nekdanj bolj ustrezal grški izraz "heterodoxia", ki pomeni "motiti se o stvari oziroma biti drugačnega, zmotnega mišljenja", danes pa - neke od srednjega veka dalje - prevladuje prvi pojem, ki označuje divergentne težnje znotraj krščanstva, zmotno človeško dojemanje, ki temelji na Bibliji in je v nasprotju s cerkvenim učenjem ter pravili (Zalta 2005: 18-20).
  2. Iz zgodovine krščanstva in boja proti herezijam so sicer že ves čas znani nekateri novozavezni apokrifi, ki so jih kritiki imenovali "gnostični" (npr. Apokrifni Janezov evangelij, Nikodemov evangelij, Tomaževa dela itd.), toda ti teksti vsebinsko niso v pravem pomenu gnostični. Pri večini teh zgodnjekrščanskih apokrifov gre - v nasprotju z gnostičnimi deli - za bolj ali manj populistične variante tradicionalne evangelijske zgodbe, za razlage, ki "skušajo predvsem zadovoljiti pobožno radovednost" (npr. kaj se je dogajalo z Jezusom med njegovim otroštvom in tridesetimi leti, ko je začel učiti, pa z Marijo pred Jezusovim rojstvom ali z apostolom Tomažem na njegovem legendarnem misijonu v Indiji itd.). Gre torej za "faktografsko" intenco, ki je gnosticizmu tuja in zanj nebitvena, čeprav je po drugi strani res, da tudi v teh tekstih najdemo nekatere značilne gnostične elemente (npr. v Nikodemovem evangeliju Kristusov sestop v Satanovo kraljestvo, od koder odrešenik vzame k sebi pravičnike iz poganskih časov, vse do prvega človeka Adama) (Uršič 1994: 9-11).
  3. Pri Ireneju je uporaba označbe "gnostikos" dvoumna, saj ne vemo, ali z izrazom opisuje določeno ločino ali pa ga uporablja kot sinonim za vse heretike. V zgodnjem 3. stoletju je Hipolit iz Rima sestavil še en katalog sekt: prvi del njegovega dela z naslovom "Refutatio omnium haeresium" poroča o različnih tradicijah grške filozofije, stare astrologije in magije. Po njegovem le dve skupini sami sebe imenujeta "gnostikos". Ena izmed njih je skupina, ki jo Hipolit imenuje "Naasseni" ali "serpentisti", kljub temu da naj bi po njegovem sami sebe imenovali "gnostikos"; prav tako navaja, da so bili prepričani, da so izmed vseh ljudi le oni "edini pravi kristjani" (Zalta 2005: 18-20).
  4. Zanimivo je tudi to, da so ljudje, za katere predpostavljamo, da so bili bodisi brezbržni do rimske politične oblasti ali pa so do nje gojili čisto antipatijo, izbrali za kraj svojega delovanja prav Rim: Cerdon, Marcion, Valentin, Ptolomej, Marcelina in drugi naj bi prišli v Rim prostovoljno in naj bi se gibal v ekonomsko premožnejših krogih. Po Tertulijanu naj bi zelo pomembne in vplivne ljudi, ki jih vsi občudujejo, "najbolj zveste, pametne in najbolj izkušene pripadnike cerkve", takšni krogi privlačili (Zalta 2005: 87-88).
  5. V gnostičnih spisih bralec naleti tudi na idejo, da so Bog Oče, Bog Stvarnik in Božji sin tri samostojne osebe, kar pa ne moremo trditi za spis z naslovom Silvanovo učenje, kjer Bog Oče in Stvarnik nista ločena, Jezus Kristus pa je Sin božji (Uršič 1994: 88).
  6. Številne skupine, ki jih označujemo s tem terminom, pa nikakor niso nove. Tako na primer Mednarodna skupnost za zavest Krišne sebe dojema kot starodavno, tradicionalno religijo, saj svoje izvore locira vsaj v srednji vek ali pa kar v predzgodovinski čas pred 5000 leti. Termin "nova religijska gibanja" je oblikovan predvsem na podlagi kriterija, kdaj se je določeno gibanje pojavilo na Zahodu kot organizirana skupina. Vendar pa se pojavi novo vprašanje, in sicer: kako "nova" morajo biti religijska gibanja, da jih štejejo med nova religijska gibanja. Nekateri avtorji mednje še vedno prištevajo krščanske sekte, ki so nastale konec 19. in v začetku 20. stoletja, vendar je danes znanstveno preučevanje novih religijskih gibanj osredotočeno predvsem na mlajše skupine, nastale v drugi polovici 20. stoletja (Črnič 2003: 130)
  7. Raziskovalci pod oznako nova religijska gibanja pogosto uvrščajo zelo raznolika gibanja, kot so na primer gibanje Hare Krišna, krščanske odpadnike oziroma novopogane, božje otroke, sataniste, scientologe itd. (Potrata 2001: 1144).